

Socialforskerne sveder over "FATTIGDOMSBEGREBET"

I Tyskland har regeringen udforsket den fattigdom, som den regerer over, eller rettere: Man har målt fattigdom i stedet for at forklare den relation, som den er.

Af Karl Held

I marts 2005 udkom Forbundsregeringens anden fattigdoms- og rigdomsrapport, og offentligheden interesserede sig for den lige så længe, som meddelelsen varede. Det var også tilstrækkeligt, for forskningsresultatet – de rige bliver fortsat rigere og de fattige bliver fattigere – er virkelig ikke nogen nyhed, og der er heller ikke nogen, der for alvor benægter det. Tværtimod: Ned med lønningerne og op med profitterne er det erklærede kampprogram, hvormed de regerende eksperter i samfundsøkonomi vil bringe Tyskland til tops som investeringsland. Efter fire års studier og 370 sider når de regeringsuafhængige fattigdomseksperter frem til præcis den samme kur: *"Fremme af vækst og konkurrenceevne ... yderligere sænkning af lønomkostninger, pensionsbidrag etc. ... nye former for privat forsikring ... incitamentet til at tage erhvervsarbejde på lavtlønsområdet"* (s. 196 ff). For det kan vel ikke passe, at de fattige bare skulle have brug for flere penge! Også fattigdomsforskere når frem til den yderst fornuftige indsigt, at fattigdom kun kan bekæmpes via mere forarmelse.

Det budskab, som disse forskere er enige med Gerhard Schröder-republikkens konsensus i, kan det ikke betale sig at kigge nærmere på. Derimod er det afslørende at undersøge de snørklede stier, som de følger på deres vej til det ret konventionelle budskab.

MAN MÅLER FATTIGDOMMEN I STEDET FOR AT FORKLARE DEN

Fattigdom er ikke særlig rart. Når man konstaterer fattigdom et sted, er det til enhver tid en kritik af det samfund, hvor den sameksisterer med voksende rigdom og ikke aftager, men snarere vokser, altså åbenbart er en del af systemet. Det er fattigdomsforskerne også godt klar over – og netop derfor vil de tydeligvis ikke lade denne diagnose gælde. I dag er man imidlertid ikke længere så naiv, at man bare benægter den massive fattigdom – for eksempel med det herlige argument, at det hele går strålende bortset fra et par enkelte undtagelser. Man arbejder sig derimod frem til et 'differentieret billede' af det ubehagelige forhold, som får det til at fremstå i et

View indover Frankfurts finanscenter

helt andet lys. Og det foregår på følgende måde:

“Fattigdom og rigdom er som samfundsmæssige fænomener uadskilleligt forbundet med værdidomme. Bag enhver fortolkning af såvel fattigdoms- som rigdomsbegrebet og bag enhver målemetode, som beror på disse begreber, står der værdiholdninger. Derfor kan det ikke lade sig gøre i streng videnskabelig betydning at løse opgaven med at gøre fattigdommen “målbar”. Det er imidlertid muligt at tegne et differentieret billede af samfundet og af social ulighed.” (s. 5)

De forskere, som regeringen har givet til opgave at udforske fattigdommens niveau i landet, starter med at skrive, at det er umuligt at løse den stillede opgave på tilfredsstillende vis. Strengt videnskabeligt og objektivt set er det umuligt at sige noget holdbart om fattigdom. Endnu inden man har udsagt noget konkret, har man dermed sløffet den selvfølghelighed, at genstanden eksisterer – den genstand, som enhver, der lover at undersøge den, går lige så selvfølgheligt ud fra som den minister, der har bestilt en fattigdomsrapport. Det forholder sig jo ikke sådan, at ‘fænomenet’ fattigdom er ukendt; det er ikke engang en hemmelighed for nogen, at det-

te ‘fænomen’ hænger sammen med den måde, som rigdommen produceres og fordeles på i dette samfund; at lønnen er en udgift i et system, hvor rentabilitet og omkostningsberegninger bestemmer produktionen, og arbejdet altså skal være billigt og profitabelt for dem, der anvender det, at rigdommen i et sådant system hele tiden forøges på den ene side men sjældent på den anden ... Det eneste, der er interessant og værd at få forklaret, ville altså – ‘strengt videnskabeligt’ set – være spørgsmålet om *nødvendigheden af det, som alle er bekendt med*: Hvorfor og hvordan den rigdom, som produceres i dette samfund og hele tiden gør visse kredse rigere, samtidig gør andre fattige, dvs. udelukker dem fra den ikke ligefrem ubetydelige rigdom. Men det interesserer dog ikke fattigdomsforskerne. Beskæftigelsen med den udbredte fattigdom, hvis forklaring uundgåeligt *munder ud i en* – ikke ligefrem positiv – *‘værdi’dom* over samfundet, anklager de for selv at udspringe af en *subjektiv vurdering*: Dermed bliver fattigdommen, som systemnødvendigt hører lige så sikkert med til dette samfund som amen i kirken, reduceret til *et rent subjektivt betragtet faktum*, hvis anerkendelse afhænger af bedømmelse og holdning.

For fattigdomsforskerne er dette selvfølgelig ikke en grund til at afslå den umulige opgave og give de dertil hørende forskningsmidler tilbage til ministeren. Tværtimod: Med opgavens umulighed i bagehovedet kan der siges meget om fattigdommen på de resterende 365 sider, endda "differentieret", meddeler de. Man udnævner den faktisk eksisterende fattigdom til at være et metodisk *problem med at registrere den* – og giver sig herefter i kast med dette problem. Man gør fattigdommen videnskabeligt tvivlsom – og under betydelse af skrupler og forbehold giver man sig selv friheden til at sammenstrikke, fortolke og operationalisere et "fattigdomsbegreb", der er bekvemt og passer til ens egne overbevisninger, så at man ved hjælp af det kan sortere den uoverskuelige empiri og finde den fattigdom, man ønsker at finde.

For det andet går fattigdomsforskerne i gang med at definere opgaven for en videnskabelig beskæftigelse med den udbredte økonomiske mangelsituation, hvor massevis af folk i vores samfund lider under metoderne til at forøge rigdommen. De definerer den på en måde, som først for alvor tryller den genstand væk, som de påstår, at de er i gang med at finde en 'eksakt' forklaring på. Man er nødt til at gøre fattigdommen 'målelig', ellers er den ikke objektiv. Man må give forfatterne til fattigdomsrapporten direkte ret: Hvis opgaven skal bestå i at opmåle fattigdommen empirisk, så er det rent faktisk nødvendigt med en metodisk fordom, der kan bruges som målestok. Men en opmåling er godt nok også noget ganske andet end en forklaring på massefænomenet fattigdom, som immervæk er anerkendt som et så almindeligt og vigtigt samfundsmæssigt problem, at man tager hensyn til fattigdommen ved at betegne staten, markedøkonomien og til og med de ansvarliges samvittighed som 'social'. Fra den faktisk eksisterende fattigdom kender enhver i øvrigt tilstrækkeligt mange eksempler på, at massevis af medlemmer af samfundet mangler penge og derfor ikke har råd til nok af den enorme mængde eksisterende midler til behovstilfredsstillelse og derfor hele tiden er beskæftiget med at prøve at

få pengene til at slå til, mens andre kun slås med de problemer, som forøgelsen af deres private rigdom volder dem. For at finde ud af årsagerne til, at disse modsætninger ikke alene stadig eksisterer, men til og med synes permanente og vokser trods de ansvarliges engagement, ville det være nødvendigt at kigge på de organiserede tjenester for pengeforøgelsen, som ydes af den lønarbejdende del af menneskeheden og som regelmæssigt resulterer i en løn på så lavt et niveau og for ret mange mennesker til og med gør salget af deres arbejdsydelse, altså aflønningen selv, til en usikker sag. Fattigdomsforskernes tilstræbte oplysninger om antallet af fattige og graden af deres fattigdom bidrager ikke til at finde frem til disse årsager. Men for en helt anden 'videnskabelig' interesse er det derimod yderst passende og målrettet at ville måle fattigdommen og så ellers beskæftige sig med det vanskelige ved at finde det passende instrumentarium til denne opgave – nemlig for det formål, som fattigdomsforskerne har udkåret til genstanden for deres forskning: Hvor få penge skal mennesker i det hele taget råde over, før de – socialforskningsmæssigt set – skal betragtes som fattige. Når man forfølger det skeptiske spørgsmål om, hvorvidt og i hvilket omfang 'fattigdom' i det hele taget kan dokumenteres, så er man ikke interesseret i at begribe noget, men kræver under den falske betegnelse "begreb" et kriterium, som gør det muligt at afgrænse fattigdom fra ikke-fattigdom og bestemme omfanget af den eksisterende fattigdom: Hvor begynder fattigdommen, hvor hører den op? *Fra og med hvilken grad af fattigdom må jeg eller er jeg nødt til at sige det slemme ord?* Og – det er det andet og ikke mindre interessante spørgsmål: Hvad falder dermed *ikke* ind under det, som med fuld ret kan anses for at være, altså *aner kendes* som 'fattigdom':

"Man kan ikke afgøre, hvad der er det bedste koncept for måling af fattigdommen, eftersom det er samfundsmæssige værdiforestillinger eller socialpolitiske normer, der leverer målestokken for, ved hvilken indkomst, levestandard eller udfoldelsesmulighed for uligheden ikke mere kan accepteres." (s. 8)

De siger det lige ud: For dem drejer det sig om at skelne mellem *acceptabel* og *ikke-acceptabel* fattigdom.

FØRST SKAL DER DEFINERES!

Hvilket fattigdomsbegreb er mest populært?

Hvis man ikke kan håbe på at finde et "bedste koncept for måling", kan man i hvert fald afveje nødvendigheden, forsvarligheden og nytten af alternative "fattigdomsbegreber". Forskerne finder det vanskeligt at vælge et forsvarligt fattigdomsbegreb især i dag, hvor der jo faktisk findes fattige, der ikke straks afgår korporligt ved døden, men derimod lever videre i en tilstand af permanent fattigdom:

"I samfund som vores ligger det gennemsnitlige velstandsniveau væsentligt over det fysiske eksistensminimum. Her er det meningsfyldt at bruge et relativt fattigdomsbegreb for at erkende problematiske situationer på en passende måde."

Hvis det gennemsnitlige velstandsniveau lå på eksistensminimum, så alle, der ikke nåede op på det, døde på stedet af sult, så ville der ikke være nogen fattige, men til gengæld kunne man tale om fattigdom på en objektiv måde; et *absolut fattigdomsbegreb* uden tvivlsomme værdidomme ville være muligt. Men så let har videnskaben det ikke længere i vores bekvemme tidsalder, hvor fattigdom højst er *relativ*. Det er stærkt! Ikke et ord om den relation, som *fattigdommen* er. Spørgsmålet om, hvordan fattigdom og rigdom hænger sammen årsagsmæssigt, altså virkelighedens *kapitalistiske 'relation'* mellem en produktion lagt til rette efter rentabilitetskriterier med lønomkostninger per produceret enhed og profit og de beskæftigede såvel som ubeskæftigede lønarbejderes pengesorger, erstatter de så for det tredje med intellektuelle bestræbelser af en helt anden art. Deres anstrengelser med at undersøge det samfundsmæssige fænomen består – for nu at formulere det moralsk – i ret kyniske og – mere videnskabeligt betragtet – skrupforkerte *sammenligninger*.

De laver undersøgelser over, hvor mange penge mennesker har i sammenligning med hinanden, opdeler deres begrebsløse skelnen i flere eller færre – og nøjes så

også med at foretage denne sammenligning mellem dem, der i dette samfund deler den samme 'skæbne', at de ikke er dem, der organiserer forøgelsen af rigdommen, men derimod er objekt for samme organisering. I forbindelse med dem rejser de spørgsmålet om, hvornår man med deres levevilkår i det hele taget kan tale om fattigdom, eftersom der jo er nogle, der klarer sig bedre, og andre, der er dårligere stillet. For enhver potentiel fattig kan det lade sig gøre at finde en, der er endnu fattigere og som dermed får den første til at se relativt rig ud. Det er altsammen et spørgsmål om, hvor store krav man stiller, hvilket er den måde, som vi foretrækker at definere fattigdom, der under alle omstændigheder altid kun er relativ. Og så skammer fattigdomsforskerne sig ikke engang over at identificere rigtig fattigdom med sult og hungersnød og *relativere* den ved hjælp af alt det, der ikke er livstruende, d.v.s. at bagatellisere fattigdom, der ikke er livstruende, som kun *halv fattigdom*.

Det står altså allerede klart: Man kan kun være ægte fattig, hvis man sover under broer, hvorimod andre har en rigtig bolig, eller hvis man kan sammenlignes med rigtige sultende, hvorimod der er andre, der bliver mætte ...

Så banalt og udifferentieret udtrykker fattigdomsforskerne det naturligvis ikke. De søger bare strengt videnskabeligt efter kriteriet for, hvornår man i det hele taget med rette har lov til at kalde nogle af disse almindelige levevilkår for 'fattigdom', og de når på den måde frem til de subtile differentieringer mellem på den ene side fattigdom og på den anden side de almindelige proletariske levevilkår, som man på ingen måde må forveksle med fattigdom. For lige så vanskeligt det måtte være at forsvare, så er den subjektivt vurderende fastlæggelse af et "fattigdomsbegreb" uundværlig. Det er jo nødvendigt med en målestok, som forskerne kan bruge til at slå den streg i data-materialet, der markerer skellet mellem fattige og ikke-fattige. Et uløseligt dilemma? Nej, heldigvis ikke! For det fjerde når forskerne frem til det resultat, at det alligevel er muligt at afgrænse fattigdommen, at måle den og subsumere en vis del af den nationale

befolkning under den henholdsvis at definere en endnu større del af befolkningen, så den ikke falder ind under denne tilstand. 'Fattigdom' foreligger på den måde ret pålideligt, men så netop også kun, når mennesker falder ind under en fattigdomsdefinition, som måske heller ikke ligefrem er videnskabelig, men til gengæld med garanti ikke bare er subjektiv: nemlig under den definition, som er fastlagt på *statens vegne*. Disse fattigdomsforskere, som skal fortælle staten, hvad der er fattigdom og hvordan det står til med den, er så snedige, at de benytter sig af en grænsedragning, som politikerne har besluttet helt uden deres hjælp, og de bruger nu denne definition som deres eget 'fattigdomsbegreb': Det hedder 60%. "I rapporten anvendes den definition, som er blevet aftalt mellem EU's medlemsstater." En herlig oplysning om, hvad der har gyldighed i videnskaben.

FRA FATTIGDOMMEN TIL FATTIGDOMSRISIKOEN:

Når man ikke har nogen penge, risikerer man at blive fattig!

I overensstemmelse med EU's retningslinier trækker forskerne så for det femte deres vilkårlige grænse i data-materialet – men det gør de til gengæld overordentligt nøjagtigt:

"Kvoten for fattigdomsrisiko er defineret som en andel af personer i husstande, hvis "behovsvægtede nettoækvivalensindkomst" udgør mindre end 60% af alle personers middelværdi (median). Nettoækvivalensindkomsten fastsættes som vægtet indkomst per person, hvori nettohusstandsindkomsten er divideret med summen af personernes vægtede behov – afledt via den nye OECD-skala. I Tyskland udgør den således udregnede grænse for fattigdomsrisiko 938 euro." (s. 6)

Men hører man så til de fattige, hvis man har mindre end 938 euro at leve for? Nej, fattigdomsdefinitionsteoretikerne vil ikke engang lade definitionen gælde så definitivt: Man *risikerer* bare at blive fattig! Forskerne kommer i tanker om, hvor vilkårlig deres egen grænsedragning er, og de vil under ingen omstændigheder påstå for meget om den kaotiske empiri, hvor en

masse ting er mulige. Det kunne jo være, at en i og for sig fattig kunstner har en mæcen, hvis bidrag ikke figurerer i nettoækvivalensindkomsten, og det kunne være, at der er nogle, som ikke har særlig meget, men heller ikke har brug for meget ... Fattigdomsforskerne vil ikke gå med til mere end, at man er i fare for at blive fattig, når man ikke har nogen penge. Dermed har de ydet endnu et bidrag med deres definitionskunst: Når denne videnskab betragter materielle mangler, alt det, der i det virkelige liv kaldes fattigdom, anerkendes disse mangler kun som *potentiel fattigdom*. Fattigdommen selv bliver på den måde mere og mere gådefuld.

Men dermed er fattigdomsforskerne endnu ikke færdige. De "udvider" nu for det sjette "fattigdomsbegrebet" i retning af en højere mening.

FATTIGDOM ER EN RISIKO, RIGDOM ER EN CHANCE – FOR DELTAGELSE OG SELVREALISERING

"Indkomstfattigdom er dog kun et – omend ofte meget vigtigt – element i identifikationen af fattigdom. Derudover har også ikke-materielle ressourcer (som fx uddannelse, sundhed og sociale kompetencer) afgørende indflydelse på de individuelle realiseringschancer." (s. 11) "Den anden fattigdoms- og rigdomsrapport opfatter fattigdom og rigdom som de to poler i et spektrum af deltagelses- og realiseringschancer. Fattigdom er dermed ensbetydende med en mangel i realiseringschancer, rigdom med en meget høj grad af realiseringschancer." (s. 9)

Dermed når begrebsdannelsen frem til sit antimaterialistiske mål. Fra nu af argumenteres der kun med, hvad der muligvis vil kunne ske: Fattigdom i gængs betydning indebærer en fare for egentlig fattigdom, virkelig rigdom er ikke andet end en mulighed for ægte rigdom – og den kommer åbenbart fra hjertet! Man bliver ikke lykkelig af penge! Der skal derimod ikke meget til for at blive glad, for der er hjertum selv i den mindste hytte ... Hvem har lyst til at bytte med en syg millionær eller med en filmstjerne med rod i føleleslivet? Den høje videnskab forkynder bedstemors leveråd! Man "opfatter" såvel

adgangen til som udelukkelsen fra materiel rigdom som en vej til et naivt teenagerideal om lykke – og se bare! Der er i begge tilfælde kun tale om muligheder.

Som ligeværdige formler for det vellykkede liv nævnes selvrealisering og deltagelse: Ifølge disse er man ægte fattig og ikke kun muligvis fattig, når man er udelukket fra det samfundsmæssige liv, ikke mere har en rolle, som man kan udfylde og på den måde realisere sig selv. Det højere, humanistiske fattigdomsbegreb retter sig mod de – nu alligevel ikke så svære at erkende – arbejdsløse; men netop ikke ud fra betragtningen, at det, som de arbejdsløse mangler, er penge til at leve for, men derimod ud fra synspunktet, at de er udelukket fra at arbejde og deltage i samfundslivets fællesskab. Det er det endegyldige og sidste resultat af det kategoriale modelbyggeri: Hvis man har lov til at arbejde for de riges rigdom, som man ikke selv har noget ud af, så hører man *ikke* til de fattige, næsten uanset, hvor meget man tjener. Kun de, der ikke får mulighed for at arbejde i kapitalens og statens tjeneste og på den måde vise, hvilke potentialer de rummer, udelukkes for alvor fra det, som de har krav på:

“Det er jo samfundsmæssigt betingede chancer, der afgør, hvilke konsekvenser der rent faktisk følger af de forskellige individuelle potentialer i sidste ende.”

Denne uret tør de værdifrie forskere så alligevel godt anklage uforblømt. Det er ikke underligt: Hjælp mod udgrænsningen, støtte til “at stå på egne ben”, mobilisering af dem, der allerede har opgivet selvrealiseringen – alt det passer godt sammen... Regeringsforskerne gør deres arbejdsgiver den tjeneste at definere fattigdom som lige præcis det, som staten bekæmper så overordentligt hårdt med sin “aktiverende socialpolitik”. Dermed er den kategoriale ramme færdig, som resten af de 300 siders tal og statistikker skal indordnes og fortolkes efter. Hvad tallene angår, forties eller bagatelliseres intet angående de ødelagte eksistenser og ødelagte liv, som hører med til vores samfund. Det gælder bare om at “forstå” dem rigtigt:

“Rapporten gør det tydeligt, at fattigdomsriskoene i betydeligt omfang hænger sammen

med arbejdsløshed. Men hvis arbejdsløshed er hovedårsagen til fattigdom og social udgrænsning, så må en socialt retfærdig politik primært orientere sig mod at skabe arbejdspladser og få arbejdsløse integreret på arbejdsmarkedet. ... Det peger på den centrale betydning af økonomisk vækst.”

Og til det formål er det nødvendigt, at *“lønomskostningerne incl. pensionbidrag etc. fortsat falder ... osv.”* (s. 194 ff) – men det har vi allerede haft. Quod erat demonstrandum.

*

I øvrigt er fattigdomsforskningen selv det eneste område, hvor man rent faktisk kan afhjælpe en mangel ved hjælp af penge. For det første har den hænderne fulde med den fortsatte afklaring af det vanskeligt målelige og værdidomsbehæftede fattigdomsbegreb. Og for det andet er der endnu en uløst opgave, der ligger og venter: Når nu fattigdommen er sådan en ‘kompleks’ forskningsgenstand, hvordan står det så til med rigdommen ...

Diagnosen: *“For tiden kan en fuldstændig operationalisering af den meget komplekse ansats til deltagelses- og realiseringschancer endnu ikke lade sig gøre. Egnede måleinstrumenter må først udvikles yderligere.”* Frem for alt *“i forbindelse med den begrebsmæssige bestemmelse af rigdom kan der ikke på analog vis knyttes an til en etableret forskningsretning, konceptionelle forarbejder og empiriske arbejder ligesom ved fattigdomsspørgsmål.”*

Kuren: *“I betragtning af den endnu i vid udstrækning diffuse begrebsmæssige bestemmelse af rigdom har Forbundsregeringen intensiveret forskningsaktiviteterne inden for rammerne af fattigdoms- og rigdomsrapporteringen især med hensyn til den øverste top af indkomst- og formuefordelingen.”* (s. 11)

Her er der stadig brug for en masse projekter og ph.d.-afhandlinger – til gavn for de fattige!

Oversat af Dann Simonsen.